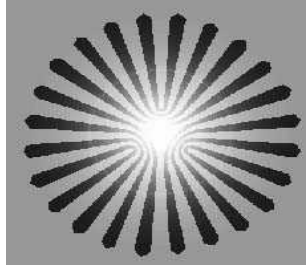

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه پیام نور

مرکز کرج

پایان نامه

برای دریافت مدرک کارشناسی ارشد

رشته : حقوق جزا و جرم شناسی

بخش علمی : الهیات و علوم انسانی

عنوان پایان نامه :

بررسی جنبه های کیفری مقررات راجع به اصل ۴۹ قانون اساسی

[با تاکید بر مقررات مربوط به ستاد اجرائی فرمان حضرت امام (ره)]

حمید زارع گاریزی

استاد راهنما : دکتر نریمان فاخری

استاد مشاور : دکتر رامین پور سعید

بهمن ماه ۹۰

تقدیم به روح پدر عزیزم و مادرم که با خون جان

مرا شیر داد و پروراند

سپاس نامه

با سپاس به درگاه خداوند بزرگ که این توانائی را به من داد تا با نگارش این پایان نامه، آموخته هایم را در دانش سترگ حقوق به تکیه گاه امید نزدیکتر کنم و در پیمودن راهی دراز و البته داشوار به گامهای کوچک و لرزانم جسورانه اعتماد کنم. «که دراز ست ره مقصد و من نوسفرم»

نوشتن این پایان نامه جز با راهنمایی بی دریغ و همراه با شکیبائی استاد ارجمند و فرزانه ام جناب آقای دکتر نریمان فاخری برایم شدنی و امکان پذیر نبود که از ایشان سپاسگزاری می کنم.

همچنین بدون مشاوره های دلسوزانه و همراه با بردباری استاد بزرگوار و گرانقدر دکتر رامین پورسعید یارایی و توان نوشتن این رساله را نداشتم که از ایشان نیز سپاسگذارم.

بایسته است از تلاش های همه معلمان و استادان دلسوزم که با سوختن خویش موهبت دانایی را به من ارزانی داشته اند و نیز از دعای خیر مادر عزیزم، خانواده و دوستان مهربانم که تمامی مشکلاتم را بردبارانه پذیرفتند و لحظه های کامیابی و پیروزی را برایم آفریده اند سپاسگزاری کنم.

هرچند جبران تلاش های این بزرگواران در توان من نیست، اما هرگز آنها را فراموش نخواهم کرد و از درگاه ایزد توانا کامیابی و نیک فرجامی همه ی این عزیزان را خواهانم.

به امید تعجیل در فرج حضرت ولی عصر (عج)

چکیده:

بدون تردید یکی از مترقی ترین و منصفانه ترین اصول قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران اصل ۴۹ قانون اساسی می باشد که بر اساس آن دولت مکلف شده است اموال حاصل از جرایم خاص و هرگونه اعمال نامشروع را به مردم و صاحبان واقعی آن برگرداند و در صورت نامعلوم نبودن آنها، به بیت المال بدهد. این اصل که محدود کننده مالکیت خصوصی می باشد، متکی بر مبانی فقهی و اسلامی است و بر اساس اصول، قواعد و دستورات اسلامی تدوین گردیده است. دین مبین اسلام که احترام زیادی بر مالکیت خصوصی افراد قائل شده در مواردی محدودیت هایی بر مالکیت خصوصی اشخاص در نظر گرفته که از جمله این محدودیت ها می توان به موارد مصرح در اصل ۴۹ اشاره کرد که با اجرای آنها اهداف والایی همچون عدالت اجتماعی و فقر زدایی را به دنبال دارد. لزوم احترام به مالکیت خصوصی اشخاص از یک سو و اهمیت حفظ بیت المال و جلوگیری از اتلاف آن از سوی دیگر، دادرسی مربوط به این اصل را با مشکلات خاصی روبرو کرده بگونه ای که رسیدگی ها، تا حد قابل توجهی با صدور بخشنامه ها و فرامین خاص صورت پذیرفته و دادرسی مربوط به آن از قواعد و ضوابط و اصول دادرسی معمول کشور فاصله گرفته و حالت دادرسی افتراقی را پیدا نموده تا حدی که به نظر می رسد در مواردی از اصل برائت که از معیارهای اعمال عدالت است عدول شده و اماره مجرمیت بر اصل برائت تقدم یافته است، منتهی با گذر زمان، شیوه دادرسی ها در رعایت اصول مربوطه به دادرسی سیر صعودی را پیموده، تاجائیکه می توان گفت امروزه کلیه اصول دادرسی عادلانه در آنها رعایت می گردد.

واژگان کلیدی:

مالکیت، اصل ۴۹ قانون اساسی، مصاره اموال، دادگاه ویژه اصل ۴۹

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	مقدمه
فصل اول :	
مفهوم ، ویژگیها و مبانی ضبط و مصادره ی اموال مرتبط با جرم	
۴	گفتار نخست :مفهوم تاریخچه و انواع ضبط و مصادره
۴	الف) معانی لغوی و اصطلاحی ضبط
۵	ب) معانی لغوی و اصطلاحی مصادره
۷	ج) کاربرد های مختلف ضبط در قوانین جزائی ایران
۸	د) مفهوم ضبط و مصادره در اسناد بین المللی
۱۰	ه) تفاوت ضبط و مصادره
۱۲	و) پیشینه ی تاریخی ضبط ومصادره ی اموال مرتبط با جرم
۱۲	۱- در سده های پیشین
۱۴	۲- در حقوق ایران
۱۷	ز) انواع مصادره
۱۷	۱- مصادره ی عام و مصادره ی خاص
۱۸	۲- مصادره ی کیفری و مصادره ی مدنی
۱۹	۳- مصادره ی اجباری و اختیاری
۲۰	۴- مصادره ی عین و مصادره ی بها
۲۳	گفتار دوم : محاسن و معایب ضبط و مصادره ی اموال
۲۳	الف) محاسن ضبط و مصادره ی اموال
۲۳	۱- امکان انتخاب به عنوان جایگزین زندان
۲۵	۲- سرعت و سهولت اجرا
۲۵	۳- ارباب خاص و عام

- ۲۸ -۴ مناسب بودن برای جرایم اقتصادی
- ۲۹ -۵ فایده اقتصادی
- ۳۰ ب) معایب ضبط و مصادره ی اموال
- ۳۰ ۱- تعارض با اصل شخصی بودن مجازت ها
- ۳۱ ۲- تعارض با اصل تساوی مجازت ها
- ۳۲ ۳- امکان استفاده از جزای نقدی به جای مصادره ی اموال
- ۳۴ **گفتار سوم : اهداف ضبط و مصادره ی اموال**
- ۳۴ الف) مجازات مجرمین
- ۳۵ ب) تامین مالی دولت
- ۳۷ ج) جبران خسارت زیاندیدگان
- ۳۷ د) پیشگیری از وقوع جرم
- ۳۸ ۱- ناتوانسازی مجرمین
- ۳۹ ۲- ارباب خاص و عام
- ۴۰ ۳- پیشگیری وضعی
- ۴۱ **گفتار چهارم : مبانی شرعی و قانونی جواز ضبط و مصادره ی اموال**
- ۴۲ الف) دلایل مشروعیت تعزیر مالی
- ۴۳ ۱- آیات و روایات
- ۴۴ ۲- اطمینان عقلی
- ۴۴ ۳- اولویت قطعی
- ۴۵ ۴- اطلاق ادله ی حکومت و ولایت فقیه جامع شرایط
- ۴۶ ب) دلایل توجیهی مصادره ی اموال
- ۴۶ ۱- تحصیل مال از راه نامشروع
- ۴۷ ۲- تحصیل مال از راه غیر قانونی
- ۴۸ ۳- اختصاص دادن مال برای ارتکاب جرم

فصل دوم

موارد و شرایط مصادره ی اموال

۴۹	گفتار نخست : مصادره ی اموال ناشی از ارتکاب جرم
۴۹	الف) انتفاع از رفتار مجرمانه
۴۹	ب) حرفه یا پیشه مجرمانه
۵۰	ج) اقسام رفتار جزایی
۵۰	۱- رفتار جزایی خاص
۵۱	۲- رفتار جزایی عام
۵۱	د) ارزش منفعت
۵۱	- ارزش بازاری مال
۵۵	و) اموال قابل استرداد و اموال موجود
۵۶	گفتار دوم : مصادره ی منافع غیر مستقیم ناشی از ارتکاب جرم
۵۷	الف) مصادیق منفعت غیر مستقیم
۵۷	۱- افزایش قیمت ناشی از خرید و فروش مال ناشی از جرم
۵۷	۲- نتایج و منافع
۵۸	۳- سود بانکی
۵۸	ب) بررسی امکان مصادره منفعت غیر مستقیم
۵۸	۱- دارا شدن غیر عادلانه
۶۳	۲- اطلاق مفهوم منفعت مال
۶۳	۳- موضع اسناد بین الملل
۶۵	۴- رویه قضائی ایران
۷۲	۵- موضوع قانون مبارزه با پول شویی

۷۳	گفتار سوم : مصادره ی ابزار و وسایل ارتکاب و اشیاءموضوع جرم
۷۳	الف) پیشینه ی تاریخی و تقنینی
۷۷	ب) شیوه های قانون گذاری
۷۸	ج) دلایل توجیهی مصادره
۷۸	۱- خطرناک بودن مال
۷۹	۲- ممنوعیت قانونی استرداد مال
۷۹	۳- تسهیل وقوع جرم
۸۱	۴- امکان استفاده ی مجدد مال در ارتکاب جرم
۸۱	۵- اختصاص مال برای ارتکاب جرم
۸۲	گفتار چهارم : مصادره وجه نقد
۸۲	الف) اهمیت موضوع
۸۳	ب) پیشینه تاریخی و تقنینی
۸۶	ج) شرایط مصادره ی وجه نقد
۸۶	۱- مال قابل استرداد تلقی شدن وجه نقد
۸۶	۲- اختصاص وجه نقد برای ارتکاب جرم
۸۷	۳- تحقیق نصاب معین
۸۷	گفتار پنجم : مصادره ی اموال سازمان های تروریستی
۸۸	الف) پیشینه تاریخی
۸۹	ب) شرایط مصادره
۹۰	۱- محکومیت کیفری به اتهام فعالیت های تروریستی
۹۰	۲- تعلق شخص به سازمان های تروریستی
۹۰	۳- تصرف یا کنترل نسبت به مال
۹۰	۴- استفاده یا احتمال استفاده از مال برای فعالیت های تروریستی

فصل سوم

چگونگی رسیدگی به پرونده های موضوعی اصل ۴۹ قانون اساسی

- ۹۲ الف : روند شکل گیری و تکامل شعب اصل ۴۹ قانون اساسی
- ۹۶ ب : دسته بندی احکام صادره از حیث تاریخ صدور
- ۹۷ ج : تقسیم بندی احکام صادره از حیث نوع و جنس احکام
- ۹۷ ۱- احکام مصادره
- ۹۸ ۲- احکام تملیکی
- ۱۰۰ ۳- احکام ناظر بر تعلق خمس و حق سرپرستی
- تفسیر و توضیح احکام تملیکی موضوع مواد ۱۳، ۱۵ و ۱۶ آیین نامه نحوه رسیدگی به پرونده های ویژه اصل ۴۹ قانون اساسی
- ۱۰۰
- ۱۰۳ مستندات و مصادیق قضیه حکم تملیک
- ۱۰۳ ۱- از نظر فقهی و فتاوی و فرمانهای ابلاغی
- ۱۰۶ ۲- از نظر قانونی
- ۱۰۶ الف : از نظر قانونی مدنی
- ۱۰۷ ب- از نظر سایر قوانین
- ۱۰۸ د : تحولات اخیر در ارتباط با اصلاح آیین نامه و الغای تنفیذ وکالتنامه های خارج از کشور
- ۱۰۸ ۱- وکالت نامه های خارج از کشور
- ۱۰۹ ۲- اصلاح آیین نامه
- ۱۱۰ ۳- دعاوی موضوع رای وحدت رویه ۵۸۱ مورخ ۷۱/۱۲/۲
- ۱۱۴ نتیجه گیری
- ۱۱۵ پیشنهادات

پیوست ها

- ۱- اصل ۴۹ قانون اساسی ۱۱۶
- ۲- مصادیق حکم حکومتی مورخ ۱۳۵۷/۱۲/۱۲ امام خمینی (ره) در خصوص مصادره اموال منقول و غیرمنقول سلسله پهلوی و شاخه‌ها و مربوطین به آن بنا به حکم مورخ ۱۳۶۳/۱/۱۶
امام امت (ره) موضوعات و مصادیق حکم حکومتی مورخ ۱۳۵۷/۱۲/۱۴ ۱۱۶
- ۳- فرمان ۸ ماده‌ای مورخ ۱۵ /۹/ ۱۳۶۱ امام خمینی (ره) ۱۱۸
- ۴- بخشنامه ممنوع معامله بودن وابستگان رژیم پهلوی توسط وزارت دادگستری ۱۲۱
- ۵- قانون نحوه انجام معاملات واحدهای مسکونی موضوع ماده ۲ قانون راجع به نحوه اداره بنیاد مسکن و معاملات واحدهای مسکونی مصوب ۵۹.۱۲.۱۷ ۱۲۲
- ۶- قانون نحوه انجام معاملات واحدهای مسکونی مصوب ۱۳۶۰/۴/۱۴ ۱۲۴
- ۷- قانون نحوه اجرای اصل ۴۹ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران ۱۲۵
- ۸- آیین نامه نحوه رسیدگی به پرونده های اصل ۴۹ قانون اساسی و اصلاحیه آن ۱۳۲
- ۹- فهرست منابع ۱۴۲

مقدمه

در بیان موضوع و انگیزه انتخاب آن :

انقلاب اسلامی ایران که در پی مبارزات مستمر و خون بار مردم با تکیه بر سه عمل « مکتب اسلام » ، « وحدت و یکپارچگی مردم » و « رهبری امام خمینی (ره) » به پیروزی رسید ، زمینه تحقق شعار ، استقلال ، آزادی ، جمهوری اسلامی را فراهم آورد و بی شک این مهم محقق نمی شد جز با تشکیل حکومت اسلامی که برای رسیدن به حکومت اسلامی تصویب نظام جمهوری اسلامی نخست لازم بود . قانون اساسی کشور که مبین چهار چوبهای اساسی و قانونی جمهوری اسلامی است تدوین و به تصویب ملت ایران برسد . در تحقق این امر سرنوشت ساز در تاریخ ۱۲ مرداد ۱۳۵۸ برای انتخاب خبرگان جهت تدوین قانون اساسی ، انتخابات عمومی در سراسر کشور انجام گرفت و سرانجام مجلس خبرگان تحت عنوان مجلس بررسی نهایی قانون اساسی تشکیل گردید و قانون اساسی در پیش نویسی به تصویب آنان رسید و بالاخره در روزهای یکشنبه و دوشنبه ۱۱ و ۱۲ آذر ماه سال ۱۳۵۸ به همه پرسی گذارده شد و به تصویب ملت رسید . قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران بازتاب طبیعی و میثاق انقلاب اسلامی به رهبری حضرت امام (ره) بود و در شرایط خاص اجتماعی ، سیاسی و اقتصادی و تحت تاثیر افکار و آرمانهای انقلابی تدوین و به تصویب نهائی رسید و بی شک کلیه محتوا و اصول این قانون که مبین نهاد های فرهنگی ، اجتماعی ، سیاسی و اقتصادی جامعه ایران می باشد ، بر اساس اصول و ضوابط اسلامی است و در مسیر برخاسته از شرایط خاص انقلاب و عواملی که منجر به پیروزی انقلاب اسلامی گردید شکل گرفت . از جمله اصولی که در جهت تحقق عدالت اجتماعی و ایجاد امنیت اقتصادی و ریشه کن نمودن فساد ، اسراف ، اشرافیت ، طاغوت و عوامل فساد اداری از جمله اختلاس ، ارتشاء و استرداد ثروتهای ناشی از فعالیت های کاذب در قانون اساسی پیش بینی شد ، اصل ۴۹ قانون اساسی است که بر اساس آن دولت موظف است ثروتهای ناشی از ربا ، غصب ، رشوه ، اختلاس ، سرقت ، قمار ، سوء استفاده از موقوفات ، مقاطعه کاریها و معاملات دولتی ، فروش زمین های موات و مباحات اصلی و دائر کردن اماکن فساد و سایر موارد غیر مشروع را گرفته و به صاحبان حق رد نماید و در

صورت معلوم نبودن مالک، به بیت المال بدهد البته پس از ثبوت شرعی و قانونی که در محاکم عدلیه صورت می پذیرد .

پر واضح است آنقدرکه در اجرای این اصل در تحقق عدالت اجتماعی از اهمیت والائی برخوردار است به همان اندازه هم دقت در اجرایش دارای اهمیت فراوانی است چون همچنانکه از یک سو احترام به مالکیت اشخاص و از سوی دیگر اهمیت حفظ حقوق الناس و منافع عمومی و بیت المال حساسیت امر دادرسی به این موضوع را بالا می برد ، از همین رو شاهد آن بوده ایم که در گذر ایام چطور دادرسی مربوط به این اصل تا حد قابل توجهی از دادرسی معمول فاصله گرفته بگونه ای که حال دادرسی افتراقی به خود گرفته بود .

دادرسی موضوع اصل ۴۹ قانون اساسی در طول این سالیان در جهت حفظ حقوق بیت المال و حقوق و اموال مسلمین و جلوگیری از تضییع و اتلاف آن و همچنین در جهت احترام به حقوق مالکیت اشخاص به گونه ای انجام شده تا موارد مذکور را برآورده نماید . پس به سمتی به جز دادرسی معمول کشور سوق یافته است منتهی رفته رفته سیر سعودی در تحقق یک دادرسی عادلانه پیدا کرده است .

به نحوی که می توان گفت امروزه تمامی اصول دادرسی عادلانه در دادرسی ها رعایت می گردد . بی شک نقد هر موضوعی می تواند باعث رشد و شکوفایی آن گردد و نقد ممکن نیست جز با آگاهی کامل از جزئیات موضوع لذا انگیزه از انتخاب این موضوع همان آگاهی دانشگاهیان و اساتید و اهل علم است که منجر به ارائه پیشنهاد جدید گردد تا انشاءالله شاهد اجرای صحیح این اصل در جامعه باشیم .

سوال اصلی : رسیدگی به جرایم موضوع اصل ۴۹ قانون اساسی تاچه حد به اجرای عدالت اجتماعی در جامعه کمک می کند و آیا با اصل مالکیت اشخاص مغایرت ندارد .

فرضیه : اجرای اصل ۴۹ قانون اساسی به نفع اقشار ضعیف و کم درآمد جامعه می باشد و با اجرای این اصل آیا موجب اجرای عدالت اجتماعی در کشور خواهیم بود .

سوال فرعی : اصل ۴۹ قانون اساسی بر اساس چه مبانی تبیین گردیده است .

ضرورت تحقیق و اهداف آن : بیان نقاط قوت و ضعف مربوط به دادرسی اصل ۴۹ قانون اساسی و نحوه عملکرد و شیوه دادرسی خاص و بررسی سیر تحولات آن به دانشگاهیان ، قضات و وکلای

دادگستری جهت نقد و ارائه پیشنهادات جدید برای حل برخی معضلات موجود از حیث اجرای صحیح و قانونمند .

پیشینه پژوهش: به نظر می رسد با توجه به محدودیت های موجود ، در این خصوص مطالب قابل توجهی تدوین نگردیده ، تنها مکتوب بدست آمده کتابی با عنوان دادگاه ویژه اصل ۴۹ قانون اساسی در قوانین و مقررات موضوعه تدوین گردیده که فقط به جمع آوری تعدادی بخشنامه و آیین نامه و نظریه اداره حقوقی و رای وحدت رویه اکتفا نموده است .

شیوه تحقیق: توصیفی از طریق مراجعه به کتابخانه ها ، مراجع قضائی و برخی سوابق از نهادهای مربوطه

موانع و مشکلات تحقیق: عدم تمرکز دستور العمل هایی که باعث تغییرات در نحوه دادرسی ها گردیده و مشکلات بررسی پرونده های مربوطه با توجه به تغییرات بوجود آمده در نحوه دادرسی .

ساختار تحقیق: این تحقیق در سه فصل گردآوری شده است که در دو فصل ابتدائی به صورت مفصل به معنای لغوی ضبط و مصادره و پیشینه تاریخی و چگونگی مصادره اموال اشاره شده است و در فصل آخر نسبت به گرد آوری مجموعه قوانین و فرامین در خصوص اجرای اصل ۴۹ و بیان ضرورت اجرای این اصل و چگونگی رسیدگی به پرونده های موضوعی اصل ۴۹ قانون اساسی در دادگاه های انقلاب از بدو تا کنون پرداخته شده است .

فصل اول : ضبط و مصادره‌ی اموال مرتبط با جرم

یکی از مهم‌ترین اقداماتی که درباره‌ی اموال مرتبط با جرم انجام می‌شود ضبط این اموال است که معمولاً به منظور مصادره‌ی اموال مذکور انجام می‌شود. در این فصل، علاوه بر ذکر کلیاتی در مورد ضبط و مصادره، محاسن و معایب و اهداف ضبط و مصادره‌ی اموال و نیز مبانی شرعی و قانونی آن مورد بررسی قرار خواهد گرفت.

گفتار نخست: مفهوم، تاریخچه و انواع ضبط و مصادره

ضبط و مصادره از جمله اصطلاحاتی هستند که در حقوق ایران مفهوم دقیق آن مشخص نیست و هر یک از این عناوین به معانی مختلفی در قوانین به کار رفته است. در این گفتار به بررسی مفهوم دقیق این عناوین می‌پردازیم و علاوه بر آن، پیشینه‌ی تاریخی و تقنینی ضبط و مصادره در حقوق ایران و انگلیس را بررسی کرده و انواع مصادره را نیز بیان خواهیم کرد.

الف) معانی و لغوی و اصطلاحی ضبط

در فرهنگ فارسی معین، ضبط به معانی مختلفی، از جمله حفظ کردن، نگاه داشتن، تصرف کردن و به ملکیت گرفتن به کار رفته است.^۱ در سایر فرهنگ‌ها نیز تقریباً همین معانی تکرار شده است.^۲ معادل انگلیسی ضبط، واژه‌ی «Seizure» می‌باشد. برخی از نویسندگان، ضبط را معادل واژه‌ی انگلیسی «Forfeiture» دانسته‌اند،^۳ اما باید توجه داشت که ظاهراً منظور از ضبط در نظر آنان، همان مصادره بوده است و همان‌طور که بعداً خواهیم دید، استعمال ضبط در مفهوم مصادره، چندان صحیح نیست؛ و ظاهراً این موضوع ناشی از این است که در ترجمه‌ی فارسی برخی از اسناد بین‌المللی، واژه‌ی «Forfeiture» به معنای ضبط ترجمه شده است.

^۱ - معین، محمد؛ فرهنگ فارسی؛ مجموعه‌ی دو جلدی، ج ۱، ذیل «ضبط».

^۲ - جهت اطلاع بیشتر، ر. ک: محمدی، حمید؛ ضبط، مصادره و استرداد اموال؛ ص ۵۱.

^۳ - عباسی، اصغر؛ بررسی مساعی بین‌المللی در زمینه‌ی مبارزه با پول‌شویی و رویکرد نظام حقوقی ایران در قبال آن؛ ص

در فرهنگ حقوقی «Black» واژه‌های «Seize» و «Seizure» به معانی مختلفی از جمله تصرف اجباری یک شخص یا مال، به تصرف دیگری در آوردن، متصرف بودن و اقدام یا دعوی تصرف انسان یا مال از طریق رسیدگی حقوقی معنا شده است.^۱

معنای اصطلاحی ضبط نیز، مرتبط با معنای لغوی آن است؛ چنانچه برخی از حقوقدانان گفته‌اند «ضبط مال به معنای نگهداری و توقیف آن است که اگر برای همیشه و به نفع دولت برداشت شود، مصادره نیز نامیده می‌شود. ضبط موقت اشیاء و اموال معمولاً در مرحله‌ی تحقیق و کشف جرم به عمل می‌آید...»^۲.

حقوقدان دیگری، ضبط را از نظر حقوقی چنین تعریف کرده است:

«ضبط عبارت است از توقیف مال موجود و کشف شده‌ی حاصل از جرم کسی به طور موقت و بدون حق برداشت، که در اموال و اشیاء مربوط به ارتکاب جرم یا اموال حاصل از جرم" و به موجب دستور یا قرار و یا حکم مقام صلاحیت‌دار قانونی صورت می‌گیرد، و موکول به استرداد به مالک و متصرف قانونی آن «اعاده» می‌باشد و لذا نفع و حقوق مالک و متصرف، قانوناً محفوظ و در مدت توقیف، مال در نزد ضابط به امانت خواهد بود»^۳.

ب) معانی لغوی و اصطلاحی مصادره

در فرهنگ فارسی معین، مصادره به معانی مختلفی، و از جمله تاوان گرفتن، جریمه کردن، خون کسی را به مال او فروختن و مطالبه کردن به کار رفته است.^۴ در سایر فرهنگ‌های فارسی و همچنین فرهنگ‌های عربی نیز معانی مشابهی برای مصادره ذکر شده است.^۵

معادل انگلیسی مصادره، واژه‌های «Confiscation» و «Forfeiture» است.^۶ در فرهنگ حقوقی آکسفورد، اصطلاح «Confiscation Order» به معنای «دستوری که شخصی که از طرف دادگاه به خاطر یک جرم محکوم شده و از ارتکاب جرم متنفع شده است، را ملزم به پرداخت مبالغی

^۱- Garner, Bryan A, **Black's Law Dictionary**, P. 1389

^۲- زراعت، عباس؛ شرح قانون مجازات اسلامی، بخش کلیات(حقوق جزای عمومی)؛ ص ۱۰۵.

^۳- محمدی، حمید؛ منبع پیشین؛ صص ۷۸ و ۷۹.

^۴- معین، محمد؛ منبع پیشین؛ ج ۲، ذیل «مصادره».

^۵- جهت اطلاع بیشتر، ر. ک: محمدی، حمید؛ منبع پیشین؛ صص ۵۳ و ۵۴.

^۶- در نوشته‌های حقوقی به زبان انگلیسی از واژه‌هایی مانند Abatement و Escheat نیز استفاده شده است اما کاربرد آنها چندان رایج نیست.

می‌کند»، ذکر شده است.^۱ واژه‌ی *Forfeiture* نیز در فرهنگ مذکور به معنای «از دست دادن مال یا حق به عنوان نتیجه‌ی یک جرم و یا به خاطر نقض یک تعهد» معنا شده است.^۲ در دایره‌المعارف حقوق آمریکا، واژه‌های «*Forfeit*» و «*Forfeiture*»، به معانی مختلفی، از جمله «از دست دادن امتیاز، حق یا مال به نفع شخص دیگر یا دولت، به واسطه‌ی ارتکاب یک اشتباه، جرم، جنایت، تخلف از قرارداد، و صرف نظر کردن غیر ارادی از پول یا مال بدون جبران خسارت، به عنوان نتیجه‌ی نقض یا عدم اجرای برخی از تعهدات قراردادی یا ارتکاب جرم» به کار رفته است.^۳

در فرهنگ حقوقی *Black*، واژه‌ی «*Forfeiture*» به معنای محروم کردن از مال بدون جبران خسارت؛ از دست دادن حق، امتیاز، یا مال به واسطه‌ی جرم، عدم انجام تعهدات، یا قصور در انجام وظیفه ذکر شده است.^۴ در فرهنگ مذکور، واژه‌های «*Confiscate*» و «*Confiscation*» نیز به معنای تصاحب مال به نفع دولت؛ ضبط مال با اجازه‌ی قانون؛ و توقیف مال برای خزانه‌ی عمومی به کار رفته است.^۵

در ترمینولوژی حقوق مصادره به معنای «مطالعه‌ی مال، و در اصطلاح به معنای مطالبه و گرفتن مال به وسیله‌ی دولت از غیر طرق قانونی و یا طرق متعارف» ذکر شده است.^۶

یکی از حقوقدانان در مورد ماهیت مصادره به چند نکته اشاره کرده و چنین می‌نویسد:

«۱- اخذ مال از متصرف آن خواه تصرف او به عنوان مالکیت باشد خواه نه، خواه مال مذکور منقول باشد یا نه، از اعیان باشد یا نه؛»

«۲- اخذ مال به توسط دولت (دیوان) صورت گیرد. به همین رو آن را ضبط دیوان هم گفته‌اند. اگر اخذ، غیر دولت باشد عنوان مصادره ندارد. یا غصب است یا نهب و امثال اینها؛»

«۳- دستاویز اخذ آن مال، وقوع تخلفی از متصرف آن مال باشد؛ خواه تخلف اداری باشد خواه جزمی از جرم‌ها (مالی مانند اختلاس یا غیر مالی مانند اعمال نفوذ و سوءاستفاده از قدرت). ذکر این عنصر

---

^۱- Martin, Elizabeth A, *op.cit*, P. 116.

^۲- *Ibid*, P. 229

^۳- Lehmanand, Jeffrey, and Shirell, Phelp, *west's Encyclopedia of American Law*, Vol 4, P. 456.

^۴- Gerner, Bryan A, *op.cit*, P. 677.

^۵- *Ibid*, P. 319.

^۶- جعفری لنگرودی، محمد جعفر؛ ترمینولوژی حقوق؛ ذیل «مصادره».

محمول بر اغلب است زیرا مصادره بی جرم هم گاه رخ می دهد چنانکه در داستانهای بیدپای آمده است؛»

«۴- اخذ مال از متصرف، مسبوق به محاکمه و اعمال ادله‌ی شرعی مستند قضا و قاضی نباشد. استرداد اموال مغضوب از بنی‌امیه که علی علیه السلام درصدد آن بود و در نهج‌البلاغه به آن اشاره رفته است، به یقین مستند به اعمال ادله‌ی شرعی (مثلاً علم قاضی) بوده است، پس آن را مصداق مصادره نباید شمرد بودجه من‌الوجه. اما پس از محاکمه و صدور حکم، دادن عنوان تعزیر (به صورت جریمه‌ی مالی) با رعایت اصول مقرر در شرع شاید خالی از اشکال باشد»^۱.

معنای اصطلاحی مصادره نیز کاملاً مرتبط با معنای لغوی آن است. در اصطلاح حقوقی، مصادره به تملیک مال به دولت و محرومیت دائمی مالک از تمام یا قسمتی از اموال خود بدون جبران خسارت اطلاق می‌شود.^۲

ج) کاربردهای مختلف ضبط در قوانین جزایی ایران

از مطالبی که در خصوص تعریف ضبط بیان کردیم، این نتیجه حاصل می‌شود که ضبط، یک اقدام موقت و تأمینی است و به تعبیر دیگر فرایندی است که به موجب آن، اموالی که از جرم تحصیل شده یا برای ارتکاب جرم مورد استفاده قرار گرفته و یا به هر طریق دیگر با ارتکاب جرم مرتبط است، به منظور استرداد به مالک یا مصادره به نفع دولت و یا معدوم کردن آن، به صورت موقت، تحت اختیار و کنترل مقامات قانونی قرار می‌گیرد.

با این حال در قوانین و مقررات ایران، ضبط اموال در معانی مختلفی به کار رفته است برخی از حقوقدانان با بررسی مقررات مختلف چنین استنباط کرده‌اند که ضبط به معنای ۱- توقیف و بازداشت موقت اموال ۲- مصادره‌ی اموال ۳- جریمه و مجازات ۴- جلوگیری و ممانعت از ادامه‌ی عمل ۵- تعطیل و بستن مؤسسات ۶- تصرف و تملک ۷- لغو حقوق و امتیازات، مورد استفاده قرار گرفته است و برای هر مورد نیز نمونه یا نمونه‌هایی را ذکر کرده‌اند.^۳

^۱ - جعفری لنگرودی، محمد جعفر؛ مبسوط در ترمینولوژی حقوق؛ ج ۵، ص ۳۳۷۵.

^۲ - برای اطلاع از تعاریف مختلف مصادره، ر.ک: محمدی، حمید؛ منبع پیشین، صص ۱۴۰، ۱۴۱، و مسلمی

^۳ - محمدی، حمید؛ منبع پیشین؛ صص ۷۲ تا ۷۶، و مسلمی پطروودی، نبی‌الله؛ منبع پیشین؛ صص ۹ تا ۱۷، و قاسمی، سید ابوالحسن؛ منبع پیشین؛ صص ۱۴ تا ۱۸.

نکته‌ای که لازم است به آن توجه شود این است که هرچند با بررسی مقرراتی مانند ماده‌ی ۱۰ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۷۰ و مواد ۴ و ۵ و ۸ قانون اصلاح قانون مبارزه با مواد مخدر مصوب ۱۳۷۶ می‌توان استنباط کرد که قانونگذار ایران اصطلاح «مصادره‌ی اموال» را به معنای محرومیت دائمی مالک از تمام اموال خود، و اصطلاح «ضبط اموال» را به معنای محرومیت دائمی مالک از قسمتی از اموال خود که به نحوی مرتبط با جرم است، مورد استفاده قرار داده است،^۱ اما این موضوع مطلق نبوده و قانونگذار در برخی موارد، اصطلاح «مصادره» را در مفهوم محرومیت دائمی مالک از قسمتی از اموال خود (اموال موضوع جرم و ابزار و وسایل ارتکاب جرم) به کار برده است^۲ و نتیجه اینکه قانونگذار به مفهوم دقیق اصطلاحات مذکور توجه نداشته است؛ در حالی که لازم است اصطلاحات مذکور به مفهوم دقیق خود مورد استفاده قرار گیرند.

هـ) مفهوم ضبط و مصادره در اسناد بین‌المللی

با توجه به اینکه موضوع اموال ناشی از ارتکاب جرم در دو دهه‌ی اخیر اهمیت فوق‌العاده‌ای در سطح بین‌المللی پیدا کرده است، در اسنادی که مربوط به پول‌شویی و اموال ناشی از ارتکاب جرم است، مقررات مختلفی به بحث ضبط و مصادره‌ی اموال اختصاص داده شده است.

در ماده‌ی ۱ کنوانسیون وین، مصادره به این شرح تعریف شده است:

«مصادره»^۳، که در صورت اقتضا شامل مصادره‌ی عین اموال^۴ نیز می‌گردد،^۵ به معنای محرومیت دائم از مالکیت، به موجب دستور صادره از یک دادگاه و یا مرجع صالح دیگری می‌باشد»^۶.

در ماده‌ی مذکور، انسداد^۷ و ضبط^۸ نیز به شرح ذیل تعریف شده است:

«انسداد و یا ضبط»^۱ به معنای ممنوعیت موقت انتقال، تبدیل، واگذاری و یا جابجا نمودن مال و یا نگهداری و یا کنترل موقتی مال بر مبنای دستور صادره از دادگاه و یا مرجع صالحه می‌باشد»^۲.

^۱- ظاهراً ماده‌ی ۲۳۲ قانون آیین دادرسی دادگاه‌های عمومی و انقلاب در امور کیفری مصوب ۱۳۷۸، که آراء مربوط به «ضبط اموال بیش از یک میلیون ریال و مصادره‌ی اموال» را قابل تجدیدنظر اعلام کرده است، این تفکیک را مدنظر داشته است.

^۲- جهت اطلاع بیشتر، ر. ک: مواد ۸ و ۹ قانون ممنوعیت به کارگیری تجهیزات دریافت از ماهواره مصوب ۱۳۷۳، و بندهای الف، ب و ج ماده‌ی ۲۲ قانون حفاظت و بهره‌برداری از منابع آبی جمهوری اسلامی ایران مصوب ۱۳۷۴.

^۳- Confiscation.

^۴- Forfeiture.

^۵- در ترجمه‌ی فارسی کنوانسیون وین، واژه‌ی «Confiscation» به عنوان «ضبط» و واژه‌ی «Forfeiture» به عنوان، جریمه معنا شده است.

^۶- Vienna Convention, Art I (F).

^۷- Freeze.

^۸- Seizure.

در ماده‌ی ۲ کنوانسیون پالمو^۳ نیز مصادره و انسداد و ضبط به شرح فوق تعریف شده است.^۴

در ماده‌ی ۲ کنوانسیون مریدا^۵ نیز در مورد مصادره، انسداد و ضبط تعریف مشابهی ارائه شده است.^۶

ماده ۱ کنوانسیون استراسبورگ^۷ مصادره را به این شرح تعریف کرده است:

«مصادره عبارت است از یک مجازات یا یک تدبیر که توسط دادگاه، متعاقب رسیدگی در رابطه با جرم یا جرایم کیفری صادر می‌شود و منتهی به محرومیت نهایی از مال می‌شود». در این ماده صدور دستور مصادره اختصاص به دادگاه داشته و مراجع دیگر چنین اختیاری ندارند.

گروه ضربت اقدام مالی علیه پول‌شویی (فتف)،^۸ در یادداشت شماره‌ی ۳، از یادداشت‌های تفسیری در مورد توصیه‌های نه‌گانه‌ی مخصوص درباره‌ی تامین مالی تروریسم^۹ اصطلاحات انسداد، ضبط و مصادره را به شرح ذیل تعریف کرده است:

اصطلاح انسداد و ضبط به معنای ممنوع کردن انتقال، تبدیل، مصرف، یا جابجایی اموال است؛ با این توضیح که در مورد ضبط دادگاه یا مقام صالح، مجاز است که کنترل اموال را عهده‌دار شود؛ یعنی هر چند مالکیت مالک باقی است، اما مقام صالح یا دادگاه می‌توانند آن را تصرف یا اداره کنند. اصطلاح مصادره که شامل مصادره‌ی عین اموال نیز می‌شود، به معنای محروم کردن دائمی از اموال با دستور دادگاه یا مقام صالح است. مصادره از طریق دادرسی کیفری یا اداری انجام می‌شود که به موجب آن مالکیت مال به دولت انتقال می‌شود. در این مورد اشخاصی که نفعی در مال دارند، در زمان مصادره، تمام حقوق خود را از دست می‌دهند».

همان‌طور که ملاحظه می‌شود، در اسناد فوق، مصادره، که شامل مصادره‌ی عواید ناشی از جرم و ابزار و وسایل ارتکاب جرم نیز می‌شود، به معنای محرومیت دائمی مالک از مال می‌باشد و انسداد یا

^۱- در ترجمه‌ی فارسی کنوانسیون وین، واژه‌ی Seizure، به عنوان، «توقیف» معنا شده است.

^۲- Vienna Convention, Art 1 (L).

^۳- Palermo Convention Art 2 (F) and (g).

^۴- در ترجمه‌ی فارسی کنوانسیون پالمو واژه‌ی، Forfeiture، به معنای ضبط و واژه‌ی، Seizure، به عنوان توقیف، ذکر شده است.

^۵- Merida Convention, Art 2 (F) and (g)

^۶- در ترجمه‌ی فارسی کنوانسیون مریدا، واژه‌ی Seizure به معنای ضبط و واژه‌ی Forfeiture به معنای زبان و از دست دادن ذکر شده است.

^۷- Strasbourg Convention, Art 1 (d).

^۸- Financia Action Task Force on Money Laundering (FATF).

^۹- FATF: The Interpretative Notes to the Nine Spcial Recommendations on Terrorist Financing, No 3.